

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA MAXSUS
TA`LIM VAZIRLIGI
O`ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI
XALQARO JURNALISTIKA FAKULTETI

REFERAT

Mavzu: JURNALISTIKADA OCHERK JANRI

Bajardi: *Dilnavoz Aslonova*

TOSHKENT-2013

Reja.

1. Ocherk janrining umumiy tasnifi.
2. Ocherk turlari. Portet ocherk.
3. Yo`l ocherki.
4. Muammoli ocherk.
5. Sud ocherki.

Ocherk ommabop janrlar sirasiga kiradi. Bunday asarga muharrir tomonidan qo`yiladigan talablar uning janriy til-uslubiy jihatdan o`ziga xosligiga asoslanadi.

Ocherkda asosiy ko`zda tutiladigan uch asosiy xususiyat mavjud. Bular: ommaboplik, hujjatlilik va badiiylikdir. Ocherk publististikadan uning vazifasi va mohiyatni oladi. Shunga ko`ra muharrirlik tahlili va tahrirda ayni mana shu ommaboplik badiiy nasr boshqa janrlaridan farq qiluvchi sifati bilan ajralib turadi.

Ocherkning tavsifi va ommabopligini baholash quyidagi asosiy jihatlarni o`z ichiga oladi.

Avvalo, uning zamonaviyligi. Bu mezon u dolzarb va muallif ko`tarayotgan masala ahamiyatiga molik, milliy mafkura, davlat siyosati bilan bog`liq bo`lishligini belgilab beriladi.

Aniq qaratilgan va maqsadli yo`naltirilganligi ocherkni ommabop janr ekanligini ko`rsatadi. Muallif buni e`tiborga olgan holda keng o`quvchilar ommasi uchun birdek tushunarli, sodda, tili va uslubi ommabop bo`lishi uchun ommaning hayotiy tajribasi hamda oqilona fikr yuritishini o`zi uchun qoida qilib oladi. Lekin bu degani muallif ocherkni haddan tashqari soddalashtirishi, ta`bir joiz bo`lsa, odmi ong darajasiga moslashishi kerak degani emas. Publitsist hayotda idrok etganlarini ancha chuqur va ob`ektiv ifoda etishga qodir bo`lishi kerak.

Ocherkda bir emas bir necha muammolar ko`tarilgan bo`lsa muharrir ularni chuqur tahlil etishi, muallifning ularni bir doira ichiga jamlashi to`g`ri yoki bunday birlashtirish yuzami mulohaza natijasida yohud tasodifiy, sun`iy ekanligini aniqlashga to`g`I keladi.

Qadimda ommaviy ta`sir etishning usuli og`zaki nutq bo`lgan. Voizlik (notiqlik) san`atidan bugungi kunda ham auditoriyaga ta`sir etishda keng foydalaniladi. Ocherk ijodchilari notiqlik san`atiga xos ta`sirchan usullardan foydalanishlari tabiiy, chunki u ommabop chiqishi uchun ta`sirchanlikka ega bo`lishi ham kerak.

Muharrir matn tahlilida umuman ocherk barcha xususiyatlarini nazarda tutgani holda, xususan, notiqlik usulidan o`quvchiga murojaat, ritorik so`roq, "tashqi mulohaza", xitob, ilmiy mushohada, xulosalardan foydalanganligiga ham alohida e`tibor berish kerak.

Ocherkda birinchi shaxs tilidan bayon usulidan foydalanilgan bo`lishi mumkin. Bu hikoya qilinayotganning ishonchligini, muallif faolligini, material ommabopligini ko`rsatadi. Agar asrda ommaboplik qiziqarli usullardan foydalanilgan bo`lsa-yu, lekin faktik materiallar bilan bog`liq bo`lmasa, unda

bayon quruq bo`lib qoladi. shuning uchun muharrir qo`lidagi asarda ko`tarilgan muammo hamda faktlar bir-biri bilan bog`langan yoki bog`lanmaganligini aniqlash kerak. Agar muallifning kasbiy mahorati tajribasi yetarli bo`lmasa “fikt va dalil” mutanosibligi yuzaga keladi. Muharrirning matnga adabiy ishlov berishi o`z samarasi va foydasini beradi. Bundan tashqari muharrir muallifga to`plagan ma`lumotlari, kuzatishlarida ijtimoiy muhim fikr, nuqtai nazarlarni birlashtiruvchi eng asosiy g`oyani topishga ko`maklashishi mumkin.

Ocherk faktik materiallari ustida ishlash ancha murakkab va serqirra ish. Bunda birinchi bajarilgan vazifa muallif to`plagan ma`lumotlarning ishonarligini aniqlash tekshirish va qayta tekshirishdir.

Tayin hayotdan olingan ma`terial janrning o`quvchilar ongiga ta`sir etish “siri” hisoblanadi. Shunga ko`ra u aniq ifodalanishni talab etadi.

Publitsist ocherkchi o`z asarida sitatistika, jamiyatshunoslik, geografiya, tarix va boshqa bilim sohalariga oid ma`lumotlardan foydalanadi. Garchi bular ikkinchi darajali hisoblansada go`yo yo`l-yo`lakay tilga olinsada maxsus adabiyotlardan foydalanib ularni diqqat bilan tekshirish lozim. Lekin ocherkdagi barcha ma`lumotlarni ensiklopediyalar, monografiyalar, darsliklar yordamida tekshirish hamisha ham mumkin bo`lavermaydi, muharrir duch keldiga ko`plab faktlarni muallif o`zi kuzatuvi, eshitganlari, guvohlarning so`zlaridan oladi. Masalan, muallif o`z ocherkini shunday boshlaydi: ushbu maktabga birinchi g`isht qo`yganlar orasida biz sizga hikoya qilmoqchi bo`lgan inson ham bor edilar.

Faktik material va ommaviylik masalalari ocherkda bir-biri bilan jips bog`liq. Faktlar muallifning fikri, xulosalarini tasdiqlaydi, ocherkchining mulohazasi esa o`z navbatida faktlarni umumlashtiradi, ular mohiyatini ochib beradi.

Agar faktik materiallar asarda publististik mulohaza dalili sifatida berilgan bo`lsa, uni muharrirlik nuqtai nazaridan baholashda tahriri mantiqi qonunlari mezon hisoblanadi. Shu bilan birga ocherkda badiiy adabiyot janri sifatida ruhiy, emotsional ta`sir qonunioyatlari ham o`z ahamiyatiga ega.

Faktlarning ko`p va xilma-xil bo`lishi, ocherkchida ular butun tizimdan foydalanishini talab etmaydi chunki faqat ilmiy asarlardagina ularning ko`pligi nazariy fikrlar isboti hisoblanadi. Muharrirning vazifasi oz sonly bo`lsada faktlar to`g`ri berilgan bo`lishi av hodisa ijtimoiy muammolar haqida bir tomonlama tasavvur bermasligini ta`minlashdir.

Muharrirning faktik materialni baholashi, fakti tasvirlash shakli to`g`ri tanlanganligi bilan bog`liqdir. U matnda “adabiy mavjud” bo`lishi kerak.

Ocherkda faktik materiallar uch ko`rinishda bo`lishi mumkin: bayonga bevosita kiritilgan hujjat, information xabar, badiiy tasvir.

Ocherkka faktik materialni kiritishning har bir shakli alohida-alohida baholash mezonlari qo`llanishini talab etadi hamda tahrir jarayonida muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Xususan hujjatlilik shakli, avvalo matnni manbai bilan to`liq solishtirishni shuningdek iqtibos olish barcha qoidalariga qat`iy rioya bqilishni taqozo qiladi. Muharrir ozgina bo`lsada xatoga noaniqlikka yo`l qo`ymaslik uchun bu borada muharrirga ko`maklashishi kerak, u hujjatlar matnga turli shaklda, aniq maqsad bilan kiritilishiga erishmog`i lozim. Ocherk badiiy publististik asr bo`lgani uchun qat`iy hujjatlilikdan chekinishga yo`l qo`yiladi lekin ishonchlilik mezonini to`liq saqlanishi shart.

Muharrir oldida yana bir alohida o`ziga xos vazifa bo`lib, badiiyashtirish turadi.

Materialni badiiy shaklda berish o`quvchiga borliqni obrazli tasavvur etish imkonini beradi. Chunki hech qanday hujjat insonga xos xislatlarni uning jonli nutqini berolmaydi, uning orzulari, o`ylari, kechinmalarini aytmasa ham bo`ladi.

Ocherkda to`qima mutlaqo o`zgacha maqsad va ma`noga egadir. Agar roman povest, hikoyada muallif mavjud hodisalardan badiiy to`qima sifatida foydalansa, ocherk muallifi esa to`qimadan mavjud faktning ichki mohiyatini mazmunini va ijtimoiy siyosiy ahamiyatini ochib berish uchun foydalanadi. Mazkur jihat muharrirning ushbu masalaga yondoshishi tamoyilini belgilaydi.

Avvalo, uning vazifasi, badiiylik hayotdan olingan materialni o`zlashtirib soxtalashtirib yuborishga yo`l qo`ymaslik, qolaversa, badiiy to`qima hodisa, inson tabiatini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qilishi kerak. Kitobxonni diqqatini tortish uchungina foydalanmaslik lozim.

Badiiyashtirish omiliga yana aniqlikni baholash mezonini ham qo`llash mumkin. Bunday holatda aytish mumkinki, murakkablik yuzaga keladi. Ishonchlilik bilan bir qatorda badiiy aniqlik ishonarlilik, haqqoniylik, voqelikni obrazli yaratish turadi.

Portret tasviri, shaxs, uning gavda tuzilishi, kiyimlar, hayotda mavjud insonning xulq-atvori, o`zining tutishi, muharrirning diqqat markazida bo`lishi lozim.

U muallifdan o`z qahramonini “ko`ra bilish”ni uni o`quvchilarga ko`rsata bilishni talab qilishga haqlidir.

Xulosa qilib aytganda, borliqni tadqiq etish va tasvirlashning uch usuli – ommaboplik, hujjatlilik, badiiylik – bir-biridan ayri-ayri mavjud bo`la olmaydi, har holda tom ma`nodagi ocherkda. Yuqoridagi uch unsur quyma bo`lishi, bir butunlikka ega bo`lishi lozim.

Ocherkning bir necha turlari mavjud:

- Portret ocherk.
- Yo`l ocherki.
- Muammoli ocherk.
- Sud ocherki.

Portret ocherk. markazida shaxs uning hayoti va faoliyati turuvchi ocherk. Bunday materiallarning vazifasi auditoriyaga qahramon to`grisida ijtimoiy ahamiyatga ega bo`lgan axborotni yetkazish. Muallif ocherkni tayyorlash jarayonida – qahramon ichki dunyosi, ma`naviyati, qadriyatlarini tadqiq etadi, zamon qahramoniga xos jihatlarni yoritib berishga harakat qiladi. Shu bilan birga qahramonning hayot jabhasidagi harakatlari atrofidagi odamlar bilan munosabati, intilishlari, bir soz bilan aytganda xarakteri o`z aksini topadi. ko`pincha mualliflar ocherk o`rniga shaxsning hayotidagi faktlarni bir-biriga yopishtirib berishni xush ko`radi. Bunday tarzda berilgan inson biografiyasi ommaga hech qanday qiziqish uyg`otmaydi. Tom ma`nodagi portret ocherkda qahramon shaxsi tahlili chuqur va tafsilotlari bilan beriladi.

Yo`l ocherki. Muallifning ijtimoiy safari chog`ida sodir bo`lgan voqealar uchratgan odamlari, ko`rgan joylarini tafsilotlari bilan badiiy publististik tarzda ifodalanadigan ocherk. albatta mohirona tayyorlangan yo`l ocherkida voqea-hodisalarning sof bayoni berilmaydi. Safar taassurotlaridan g`oya va maqsadga xizmat qiluvchilari tanlanadi va ular badiiy va bilish usullari vosityondaotshilayasida tahlil qilinadi. Yo`l ocherki maqsadi turlichadir, ammo asosiy mohiyati- voqea hodisalar, insonlar, safar chog`ida muallif to`xtagan joylarda ijtimoiy hayot maromi, yuzaga kelayotgan muammolarga qay tarzda yondashilayotganida ifodalanadi.

Rus jurnalistikasida A S Pushkinning “Arzumga sayohat” yo`l ocherki bilan yorqin iz qoldirgan. Vlas Doroshevning nomi yo`l ocherki taraqqiyoti bilan bevosita bog`liq. U “Noviy russkoye slovo” gazetasida Rossiya ijtimoiy-siyosiy xayotini aks ettiruvchi yo`l ocherklari chop etgan. XX asr ocherki ustalaridan I Erenburg, V Peskov, Yu Smuul nomlari xalqqa tanildi.

Millatimiz tarixida yorqin iz qoldirgan “Boburnoma”, “Hindistonga sayohat”, “Zafarnoma” kabi yo`l ocheklaridir.

Muammoli ocherk. Markazida ma`lum dolzarb muammoni tadqiq etguvchi ocherk. Dolzarb ijtimoiy muammoni yuzaga kelishi sabablari uni tadqiq etish ma`lum konfliktning mohiyatini ochib berish orqali amalga oshiriladi. Muammoli maqoladan farqi tadqiq jarayonida turli farqlar mavjud.

Sud ocherki. Sud jarayonida bo`lib o`tgan voqea-hodisalar tafsiloti, ishning borishi, guvohlar bayoni, sabablari oqibatlari birma-bir bayon etiladi. Bu shunchaki sud ma`lumoti yoki tafsilot emas, balki unda o`ziga xos yondashuv, voqea hodisaga munosabat, shuningdek uning tahlili bo`lishi lozim. Sud ocherkining asosiy tarkibi: keltirilgan barcha ma`lumotlar faktlarga asoslanib, faktlar bilan boyitilgan bo`lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.

Toxirov Z T:.- Adabiy tahrir. T 2012

OAV tili va uslubi:. Ma'ruzalar matni. T 2010

Qilichev A:.. O`zbek tilining amaliy stilistikasi. T 2000